ШЫН

№ 132 (18094)

2011 чылдың ноябрь 17, четверг

Садар өртээ 5 рубль.

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

Ниитилел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Тыва Республиканың Дээди Хуралында

ӨСКЕРИЛГЕЛЕРНИ КИИРГЕН

Ноябрьның 15-те Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү сессиязының ээлчеглиг хуралы болуп эрткен. Аңаа депутаттар 19 айтырыгны чугаалашкан.

Бир дугаарында «Тыва Республикада бюджеттер аразының хамаарылгалары» Тыва Республиканың Хоойлузунче өскерилгелер кирер дугайында» ТР-ниң хоойлу төлевилелин сайгарып чугаалашкаш, ооң бирги номчулгазын депутаттар хүлээп алган. Ол-ла хоойлу төлевилелиниң ийиги номчулгазын долузу-биле бадылаан. Ында ийи өскерилгени киирген.

«ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының чугулдаларының дугайында» ТР-ниң Хоойлузун ийиги номчулгазында болгаш долузу-биле бадылаан. Ону чедир ажылдап тура, депутаттар юстиция, прокуратура органнарының болгаш өске-даа черлерниң сагындырыгларын өөренип көрген болгаш 40 ажыглыг өскерилгелерни киирген.

«Тыва Республиканың 2012 чылда болгаш 2013-2014 чылдарда планныг үеде бюджединиң дугайында» Тыва Республиканың хоойлузунуң төлевилелиниң дугайында илеткелди ТР-ниң саң-хөө сайыды Ю.А. Килижеков кылган. ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизиниң) бюджет болгаш экономиктиг хөгжүлде талазы-биле комитединге ук хоойлу төлевилелин сайгарып ажылдаан. Хоойлу төлевилели социал угланыышкынныг болуп арткан (68,7 хуузу). Ооң кол утказын алырга мындыг: нийти орулгалыг кезээ 13723361 муң рубль; чарыгдалдар — 14053126,5 муң рубль; чедишпес кезээ — 329765,5 муң рубль.

2013 чылда баш удур санаашкын-биле алырга, нийти орулгалыг кезээ — 14466992,5 муң рубль; 2014 чылда —15068528,5 муң рубль; чарыгдалдар 2013 чылда — 14775673,5 муң рубль; 2014 чылда —15409224,3 муң рубль. Чедишпес кезээ — 2013 чылда 308681 муң рубль; 2014 чылда — 340695,8 муң рубль.

Бюджеттиң бир онзагай чүүлү – орук фондузун тургузуп турары. Орук ажыл-агыйларынга немелде тускай акшаландырыышкынны аңгылаар. Оон аңгыда бюджеттер аразының хамаарылгаларында өскерилгелер бар. 2012 чылдан эгелеп полиция хандырылгазы федералдыг бюджетче шилчиир. А республика бюджединче кадык камгалалы шилчиир.2012 чылда нийтизи-биле 40 тускай сорулгалыг программаларга республика киржир сорулгалыг.

Республика бюджединиң кол-кол параметрлерин депутаттар бадылаан. Комитеттер чеди хонуктуң дургузунда эдилгелерни кылыр, ону өөренип көрген соонда, ноябрь 30-де ийиги номчулгазын эрттирери-биле ТР-ниң Чазаанче киирер.

АНЫЯКТАР ПАРЛАМЕНТИЗИ

Ол-ла хуралга Аныяктар парламентизин тургускан. Ооң кежигүннерин 22 кижи составтыг кылдыр бадылаан.

ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизиниң) даргазы К.Т. [illegible]аа аныяк политиктерге байыр чедиргеш, тыва парламентаризмниң төөгүзүнде онзагай болушкун болуп турарын демдеглээшаан, ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизиниң) ажыл-чорудулгазы-биле болгаш депутаттарның боттары-биле, комитет даргалары-биле таныштырган. Хоойлужудулга ажыл-чорудулгазынга болгаш декабрь 4-те болуп эртер соңгулдаларга идепкейлиг киржип, Тыва Республиканың сайзыралынга чогуур үлүүн Аныяктар парламентизи киирер дээрзинге бүзүрелин ол илереткен.

Аныяктар парламентизиниң бирги организастыг хуралынга Шулуу Доржуну даргазынга, ооң оралакчызынга Юлия Ондарны, секретарынга Анастасия Глебованы соңгаан. Оон аңгыда Аныяктар парламентизиниң 5 комитет даргаларын бадылаан.

Чаа соңгуттурган аныяк коллегаларынга депутаттар И.В. Чучев, И.П. Самойленко байыр чедиргеш, демниг кады ажылче кыйгырган.

Светлана БАЛЧЫР.

Комиссия хуралынга чугаалашкан

ЧОННУҢ КАДЫЫ ДЭЭШ...

Ноябрь 11-де Тыва Республиканың Чазааның онза байдалдар болгаш өрттен айыыл чок чорук талазы-биле комиссиязының хуралы болуп эрткен. Аңаа чамдык айтырыгларны сайгарып көрген.

112 – системаны тургузарының [illegible]улгазы — чурттакчы чоннуң [кад]ыынга база амы-тынынга [ха]арыштыр айыыл тургустунуп [к]енде дүрген дуза чедирериниң [ха]дырылгазы, ол ышкаш айыылдап, өрт, озал-ондак, онза байдалдар үезинде материалдыг [ха]ралды эвээжедири болур.

Амгы үеде Кызыл хоорайда [чаң]гыс аай «112» дугаарже кандыг-даа телефоннардан дыңнадыгларны хүлээп алыр арга бар-даа [бол]за, чаңгыс аай дежурный-диспетчер албаны чок болганындан, [ол] системаны ажыглалче киирип [шыдав]айн турар. Ынчалза-даа бо [үе]де республиканың девискээринде «112» дугаарны «01» дугаарже дорт кожуп, дыңнадыгларны хүлээп ап турар.

Тыва Республикада өрт талазы-биле байдалды чугаалаар болза, нийтизи-биле шөлү 26190,1 га, ооң иштинде — 13252,2 га арга-арыг шөлүнге 220 өрт болган. Каа-Хем кожуунда эң-не хөй (46) өрт бүрүткеттинген, өске кожууннарда: Тожу (34), Чөөн-Хемчик (29), Улуг-Хем (25), Бии-Хем (16). Тыва Республиканың арга-арыг комитеди муниципалдыг тургузугларның баштыңнарының мурнунга 2012 чылдың арга-арыг өрт үезиниң белеткел ажылдарын база өрттерни болдурбазының дугайында хемчеглерни чорударының дугайында дорт сорулгаларны салган.

Күрүнениң биче хемчээлдиг хемелер инспекциязында дош кыры-биле 6 кежиглер санаттынып турза-даа, херек кырында «Тыва автооруктуң» медээзи-биле алырга, дош кыры-биле чүгле 5 кежиглерни тудар деп планнаан. Эржейниң дош кыры-биле кежигниң төлевилели амдыгаа дээр чок, а ону чылдың-на ажыглап турар. Ынчангаш Эржейниң дош кыры-биле кежигниң төлевилелинге акшаландырыышкын чугула херек. Суг кыры дошталып, доңа бээрге, кижилер боттарының кадыкшылын, амы-тынын бодавайн, кара туразында дош кыры-биле аай-дедир кежип эгелээр, а ол байдалды тус черлерниң эрге-чагыргазы чогуур хайгааралга албайн турар деп биче хемчээлдиг хемелер инспекциязының ажылдакчылары чугаалаан.

Азияна ХОМУШКУ.

Арга-арыг — байлаавыс

ХУМАГАЛЫГ БОЛУУЛУҢАР

Амгы үеде бажың-балгат тудуп, ону чаартып алырын бодап чоруур кижилерниң саны хөй, а күскү, кышкы үе чоокшулаан тудум, чурттакчы чон бажыңнарын одаары-биле ыяшты кезип, белеткеп эгелээр. Өзүп турар ыяшты кезип, ажыглаарының бетинде чогуур черлерге барып, дугуржулга-керээ чарып алгаш, ынчан чүгле хирээ туткаш, ыяшты кезер ужурлуг деп чүүлдү биле тура, хоойлу-дүрүм хажыдып, арга-арыгның байлаан кара туразында төтчеглээр кижилерниң бары хомуданчыг. Аңаа хамаарыштыр Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агый комитединиң арга-арыг хайгаарал болгаш камгалал салбырының специализи Олег Барчын-Караевич САЯТЫ-биле чугаалаштым.

— Олег Барчын-Караевич, арга-арыгның камгалалы болгаш хайгааралы кандыг эрге-хоойлу, дүрүмнерге чагыртып турарыл?

— Бистиң ажыл-чорудулгавыстың эң-не кол чагыртыр хоойлузу Россия Федерациязының Арга-арыг кодекизи, а тодаргайлаарга, ооң 11 дугаар «Чурттакчы чоннуң арга-арыгга чорууруның дугайында» чүүлүнге даянып алгаш, ажылдап турар бис. Россия Федерациязының хамаатызы ооң девискээринге хамаарышкан арга-арыгже агаарлап, дыштанып оон-даа өске ажыл-агыйын кылып, ынаар хостуг кирер эргелиг.

— Арга-арыгга анаа-ла кара туразында хостуг, сула чаңнаары база хоруглуг ыйнаан?

— Ийе, ынчанмайн канчаар. Бөдүүн безин дүрүмнерни билбес хамаатылар бар, ындыг харыысалга чок кижилерниң хайы-биле бистиң оран-тандывыстың байлакшылы төтчеглеттинип, хоозурап турар. Боттарының ажык-кончаазын бодап, бажың, чунар-бажың азы одаар дээш, хайыраан чараш, чаш ыяштарны безин үзе хирээлей бээр.

— Ам ындыг таварылгаларны эвээжедип азы шуут болдурбас деп бодаар болза, чүнү кылза экил?

— Ыяшты кезерде чурттап турар чериниң аайы-биле тус черниң арга-арыг ажыл-агый албанынга баргаш, херек документилерниң хоолгаларын дужааган соонда, тускай төлевир болгаш дугуржулга-керээ езугаар ыяшты кезип ап болур. Арга-арыг ажыл-агыйының ажылдакчылары айыттынган девискээрге барып, кезип болур хире ыяштарны демдеглеп бээрге, ынчан оларны тодаргай хуусаа иштинде кезер эргелиг болур.

— Өртек-үнези кайы хире болурул? Улустуң «карманынга ооң аарышкылыг» болганындан, олар чөпшээрел чокка ыяш кезер таварылгага кээп турар эвес бе?

— Чок, ол ындыг эвес. Чижээлээрге, 18 куб (ол дээрге кышты эрттир одаар ыяштың хемчээли) ыяштың өртээ 96 хире рубльге деӊ, өске-даа байдалдарда улуг түңнүг өртектер салбайн турар. Хоойлу-дүрүм хажыдып, торгаадырының орнунга улуг эвес өртекке чөпшээрел бижиткеш, сагыш амыр ажыл-агыйын чогудуп алырга, оон эки чүү турарыл? Моон тодаргай түңнелден боттарыңар үндүрүп көрүңер даан.

— Черле ынчаш, хоойлуга дүүшпес ыяш кезилдезинге хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер?

— Ийе, ол айтырыг бистиң баш аарыы болган дээр болза, чазыг болбас. Ынчалзажок, чылдан чылче ол талазы-биле ажыл шыңгыырап, хемчеглер алдынып турар. Ооң ачызында оорлап ыяш кезер чоруктар база эвээжээн. Кара туразында ыяш кезер таварылгаларда кеземче херээнге онаажып, безин хосталгазын казып шииттирип болур деп билип тургаш-ла, коргуш чокка арга-арыгны үреп, хоозурадып турарлар ам-даа бар. Ынчангаш бо эптиг байдалды ажыглап, Тыва Республиканың чурттакчыларынга катап сагындырарым болза, тус черниң арга-арыг албан черлери-биле сырый харылзааны тудуп, билдинмес айтырыгларны оларга тайылбырладып алырын дилээр кижи-дир мен. Төрээн черивистиң бойдузунга хумагалыг болуп көрээлиңер.

— Айтырыгларга харылап бергениңер дээш, четтирдим.

Бистиң каас-чараш чурумалдыг Тывавысты ооң чону, аңаа келген аалчылар-даа, бойдузун чарашсынып мага ханмас, «тоол чурту» дижир, чер-ле болгай. Бисте бар, четчир ажырбас дээн хээрек бодал-биле бойдузувуска хамаарыштыр моон-даа соңгаар мынчаар чаңнаар болзувусса, шаа барып, чүү чүвеге келир бис? Ол дугайын бодаарга безин коргунчуг-дур...

Азияна ТАУ чугаалашкан.

Ноябрь 17 – Полицияның участок төлээзиниң хүнү

АРТЫШ КОНГАРАК ДЭЭШ...

Чөөн-Хемчик кожуундан участок төлээзи Артыш Конгарак Бүгү-российжи «Улусчу участок төлээзи» деп конкурска киржир эргени чаалап алган.

ТР-ниң иштики херектер ажылдакчыларының аразынга эрткен «Мергежилиниң тергиини» конкурска ол тиилээн. Чаңгыс чер-чурттуувус дээш үнүңерни берип, «Комсомольская правда» болгаш Российның ИХЯ-ның сайтызынче кирип, бадылаалыңар. Артышка чедиишкинни күзээлиңер.

ӨӨРҮШКҮНҮҢ ЧАГААЛАРЫ

2011 чылдың он айларының дургузунда ТР талазы-биле ИХЯ-га 44 өөрүп четтириишкинниң чагаалары келген: оларның 27-зи – республиканың чурттакчыларындан, 19-зу – Соңгу Кавказ регионундан.

Шагдааларның ачы-дузазы дээш өөрүп четтириишкинин Кызыл хоорайның (15 кижи), Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик, Тожу кожууннарның чурттакчылары (1-1) илереткен. Полицияның участок төлээлери өөрүп четтириишкинниң чылыг сөстерин эң-не хөйү-биле ап турар. Оорлаткан малын тып бергени дээш, оорлаткан эт-севин, автомашиназын тып эгиткени дээш өөрүп четтиргенин илереткен алды чагааны участок шагдаалары алган.

Өрт айыыл-халавындан кижилерни камгалааны дээш, өөреникчилер ортузунга организастыг ажылдар эрттиргени дээш, даштыкы хамаатыларның оорлаткан хууда эдилелдерин дарый тыпканы дээш, шериг албанынче келдириишкинге идепкейлиг киржилгези дээш, оон-даа өске ачы-дузазы дээш шагдаалар өөрүп четтириишкинниң чагааларын алган.

ИХЯ-ның парлалга албаны.

КАРА ХӨӨДЕН ҮНЕР ДИЗЕ...

Ээлчеглиг одалга сезону эгелээни-биле найысылал Кызылывыс кара ыш-биле шугланыпкан. Шак ындыг байдал кадыкка дыка хоралыг дээрзин Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының депутаттары санап, хоойлужудулга-биле ону эдип алырының талазы-биле саналды Тываның Чазаанче киирерин шиитпирлээн.

Одаар чер бажыңнарның хоорайда көвүдеп турары-биле база оларның «бүлгүрүп» үндүрген кара ыжы бүгү хоорайны «кужактапкан» деп болур. А кол-ла хөө «бүдүрүкчүзү» – Кызылдың чылыдылга төвүнүң хоорзаларында тускай ыш шүүрекчизин эптеп салганы байдалды чүгээртеткен. Ындыг болзажок, байдал чогумчалыг эвес, хевээр арткан.

Чурттакчы чон колдуунда-ла «Каа-Хем» хөмүр-даш уургайының хөмүрүн садып ап, кывары эки деп үнелелди берип турар. Ынчалза-даа ол хөмүрнү одаарга чыпшынчак, үстүгүр кара хөө үнүп, кадыкшылга езулуг хораны чедирип турар.

– Хүннүң-не ыштыг агаарны кижи киир тынып тура, кадыкшылга кайы хире хораны ап турарын эскербес – деп, хөй чыл терапевт эмчи стажтыг, хоорай хуралының депутады Людмила Ховалыг чугаалааш: – Шак ындыг каракка көстүр, көзүлбес кезектерден тургустунган агаарны өкпеже киир тынып тургаш, тыныш органнарының аарыгларындан, оон кедерезе өкпе рагындан аарый бээриниң магадылалы улуг. Ылаңгыя бичии уруглар болгаш херээжен чон белени-биле аарып болур. Ыштыг агаар тыныш органнарының болгаш өкпениң дегдириишкининге чедирип, иммунитетти кошкадып, ханны кислород-биле хандырарын сулап турар – дээрзин, эмчи дыңнаткан.

Ынчангаш кышкы үеде найысылалдың ыштыг байдалын чавырылдырары-биле элээн каш аргаларны депутаттар саналдап киирип турар. Бирээде, Кызылдың чылыдылга-энергетика төвүнүң чылыг четкилерин калбартыр ажылдарны чорудары-дыр. Ону кылырда эвээш эвес түңнүг инвестицияны киириштирер апаар. Капиталдыг септелге безин кылып шыдавайн турар төпте ынча хөй акша салыышкыны чок болуп турары-биле, бо арганы «келир үеже» чылдырган. Ийиги арганы боттандырар дээр болза, федералдыг эрге-чагырганың шиитпирин манаар апаар. Ол дээрге, республикаже ак-көк одаар чүүл – газ хоорзаларын киирери-дир. Бир эвес бистиң республикага газты калбаа-биле ажыглап эгелээр болза, ол экологтуг арыг одаар чүүл болурундан аңгыда, энергия талазы-биле дефициттиг айтырыгны чогумчалыг шиитпирлептер арга тургустунар. Үшкү арга, таарымчалыг өртек-биле чылыгны болгаш чырыкты бүдүрүп турар база бир чылыдылга төвүн тудары-дыр. Маңаа база эвээш эвес акша-хөреңги негеттинери билдингир. Республиканың Чазаа бо төлевилелди боттандырары-биле инвесторларны дилеп тып турар.

Хоорайны хөөлүг кара ыштан «уштуп» алырының эң-не б… аргазы – Каа-Хем хөмүр-… уургайының үндүрүп турары «… (үстүгүр ыштыг) марканың хө… ыышкаш хөй кара хөө «бүлгүр… кара-хүрең хөмүр-дашка хам… жыр «балахтин хөмүрү» (К… ноярск крайда) азы өрттед… көңгүс хөө чок Хакасияның хө… дажын сүмелеп турар. А… республикаже киир сөөртүрү… шиитпирлээр бир айтырыг… талазы-биле юридиктиг а… черлери база хууда сайгар… чылар ачы-дузаны чедирип б… дег. Хакасияның, Красно… крайның фирмалары респуб… же база хөмүр-дашты киир с… түп болур. Чүък сөөртүлгез… рылгалыг болбазы-биле, … машиналар ийи талаже хө… дашты дажып, саарылганы кы… арга бар.

Бир эвес эки шынарлыг б… да, хөө чок хөмүр-дашты о… болза, чүгле хоорайга эвес, хө… лекчиге база эки ажыктыг. … хөө апарган хуу болгаш а… нистративтиг бажыңнарны чыл… на чугайлап, септээри, недел… нында хөөленген идик-хепти аш… чууру. Оон ак-даа эвес, бора… эвес, өңү безин билдинмес… үнүп келири. Үнген-кирген сан… холдарның, арын-баштың хө… нип, хирленип каары...

Ындыг болзажок, кол а… рыгны шиитпирлээриниң эң … аргазы – Элегестиң азы … артының хөмүр-дажын са… алыры деп депутаттар сүмеле… рар. Ол дээрге найысылалды … чурттакчы чоннуң кадыкшы… кара хөөден камгалаары-дыр … санап турарлар.

Айрада МОНГУ…

«СЫЛДЫСТАР» АРАЗЫНДАН ААЛЧЫ

• Интервью

Чоокта чаа болуп эрткен «Ийи сылдыс» мөөрейи чоннуң кичээнгейин хаара туткан дизе, чазыг болбас. Ооң онзагай чүүлү аңаа Тываның спорт талазы-биле тергиин оолдары, кыстары киржип, артистер-биле аян ырыга салым-чаяанныын көргүскени. Кандыг-даа конкурс тиилекчилерни тодарадып үндүрер болганда, «Ийи сылдыс» база гран-при шаңналының эдилекчилерин тыпкан. Олар «Угулза» ансамблиниң ыраажызы Надежда Куулар биле Тываның аныяк мөгези Отчугаш Тежик болганнар. Тиилекчилерни, ылаңгыя чон мурнунга ырлап чорбаан спортчуну кым сонуургавас боор. Ынчангаш номчукчуларывыска Отчугашты таныштырдывыс.

– Отчугаш, бодуңарның дугайыңарны, төрүттүнген хүнүңерден эгелээш, амгы үеде амыдырал-чурталгаңарга чедир допчулай таныштырып көрүңерем.

– Мени Отчугаш Иванович Тежик дээр. 1985 чылдың февраль 1-де Өвүр кожууннуң Дус-Даг сумузунга Надежда Отчетовна, Иван Кертик-оолович Тежиктерниң өг-бүлезинге, ажы-төлүнүң ийи дугаар оглу болуп төрүттүнген мен. Авам уруглар садының эмчизи, а ачам бөдүүн ажылдакчы чораан. Чашкы үелерим ол төрээн суурумга-ла эрткен. Оон кожавыста Чаа-Суур сумузунуң школазынче өөренип киргеш, 9 классты доостум. Школачы тургаш-ла, спортка хандыкшылдыг турган болгаш, өөредилгемни күзелим аайы-биле Кызылдың олимпийжи курлавырлар училищезинге уламчылап, 3 чыл ишти аңаа өөрендим. Училище соонда шериг эрттирип, амгы үеде ТывКУ-нуң күш-культура салбырында 5 дугаар курста бот-өөредилге-биле өөренмишаан, Российның Ажаалга банкызының Тывада салбырының айыыл чок чорук камгалалының талазы-биле албанында ажылдап турар мен.

– Өг-бүле, ажы-төлүңер бар бе?

– Ийе, өөм ээзин Лилия Херел-ооловна Ховалыг дээр. Хандагайты кызы. ТывКУ-нуң физика-математика салбырын эрткен чылын дооскан. Ийи ажы-төлдүг бис: уруувус – 3 харлыг, а оглум бо чоокта чаа ажылдап турар банкымның 170 харлаан хүнүнде төрүттүнду.

– Конкурска канчап киржи бердиңер?

– Ындыг конкурс болур деп-даа билбээн мен. Улусчу чогаадылга бажыңының директору Аржаана Шиметовна Сүктер долгааш чугаалады. Баштай арай эпчоксунуп турдум. «Кайыын билип алдыңар мени ол конкурска киржип шыдаар деп?» – дээримге, Шиметовна: «Силерниң эжиңер Буян Очур чугаалады» – диди. Ужуражып аалыңар дээрге, Улусчу чогаадылга бажыңынга чеде бердим. Артистерниң кайызын шилип алыр сен дээрге, Тыва Республиканың алдарлыг артизи Долума Чымбалактыдаа бодап турдум. Ооң соонда: «Угулза» бөлүүнүң ыраажызы Надежда Куулар-биле ырлаар силер бе?» – деп сүмеледилер.

– Надежда Куулар силерни канчаар хүлээп алды?

– Артистиң ажылдап орар өрээлинге кирип кээримге, мындыг ыры ырлаар-дыр бис ийин дээш, сөзүн Казылган Доржунуң бижээни «Ынак-тыр мен» деп ырының сөзүн көргүстү. Аялгазы Аржаана Сүктерниии. Олар ийи ол ырыны аяар ырлаштылар – сеткилимге тааржыры кончуг. Кады ырлаар болдувус.

– Конкурска кайы хире үе иштинде белеткендиңер?

– Бир ай ажыг ырлажып келдивис. Надежда Куулар меңээ ырлаарының дыка хөй билиглерин өөретти. Ол аялганы ынчаар ырлавас сен, аңаа тыныжың мындыг болур, а орта келгеш мынчаар тыныптар сен дээшле баар...

– «Чылгычы» деп ырының күүселдезинде хөөмейлеп база турган болгай силер. Черле уран чүүлге база сундулуг турган боор силер аа?

– Ырлаарынга чогум черле бодум хуумда ынак, хой-даа кадарып чорааш ырлагылаар кижи мен. А конкурстарга киришпейн турдум. Бичии тургаш «Хамнааракка» база киришкен мен, ынчалза-даа шаңналдыг черлер албаан мен.

– Хүреш талазы-биле чедиишкиннериңер дугайында чугаалап бээр силер бе?

– Медээжок улуг байырлалдарга-даа шүглүп турбаан мен. Таңды кожуунга 2008 чылда Субурган ажыдыышкынынга, Балгазынга 2011 чылда шүүлдүм. Оон ыңай май байырлалдарының хүрештеринге «8-че» кирип, «Наадымда» 16 мөге аразынче кирип турдум.

– «Ийи сылдыс» мөөрейинге киришкениңер силерниң амы-хууда амыдырал-чурталгаңарга кандыг рольду ойнады, ыраажы болур күзелиңер бар бе?

– Чон мурнунга конкурска киржип, тиилекчилер болурга, өөрүнчүг-дүр. Ажы-төлүм-даа болза өзүп келгеш, ачам ырлап чораан деп, сактып чоруур. А улаштыр ырлаар, ырлавазының дугайында билбес мен. Үе көргүзе бээр.

– Конкурс Тываның спортчуларынга дыка-ла солун болуушкун болганы билдингир. Аңаа тиилекчи болуруңарга, хүрежир эш-өөрүңер аажок өөрдү бе?

– Тыва мөгелер аразында ырлаар, «Ийи сылдыс» мөөрейинге киржиксеп артып калган оолдар эндерик. «Мен ырлаан болзумза, база-ла тиилеп каар кижи-дир мен ийин» – деп, мээң арнымга-ла оюн-баштак аайы-биле чугаалай бээр чорду. Баштакта шынның үлүү база бар болгай. Моон-даа соңгаар уран чүүлдүң өске-даа адырла… рынга ындыг хевирлиг конкурстарн… эрттирип турар болза эки.

– А аныяктарга чүнү күзээр силер?

– Чаш өзүп орар мөгелерге, хүреж… чоруур оолдарга кандыг-даа талантыз… чажырбайн, чонга көргүзүп чоруурун к… зээр-дир мен. «Хүрежир кижини хөй з… өөр, уруглар будаар» – деп ачам чугаала… чораан. Хүрештерге эки хүрежип, арга… таакпыдан чайлап, шыдаар шаа-биле кылы… болгу дег чүүлдерин бүдүрүп турза эки-ди… ийин, анаа-ла «шимээн чок» чорбайн.

– Солун харыыларыңар дээш четтирдивис.

Шончалай МААТЫ-ООЛ чугаалашкан.

Чурукту конкурстуң оргкомитединден алган.

ДЕКАБРЬ 4 – Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдалары

(Халас үндезинге парлаан).

«АВЫДА БУДДАНЫҢ ОТТУУШКУНУ»

Тывада чаңгыс арткан Ыдыктыг Бурганывыс Чаа-Хөл кожууннуң Сүме дааның үстүү бажында улуг куй иштинде шыгжаттынган. Амгы үеде ол куй далай адаанче кирген. Шаг-төөгүде-ле тыва чон сарыг шажын чүдүкчүлери чораан. Сөөлгү чылдарда республикавыста субурганнар, хүрээлер хөйү-биле туттунуп турар. Ооң-биле шажын чүдүлге катап тургустунуп, хөгжүп эгелээн.

Амгы үеде Саян-Шушенск С-тиң тудуу доозулган соонда, а-Хөл база Улуг-Хем кожуунның эң эки тарылга, сиген кезер а одар шөлдери (суг хөөлбээ) лай адаанче кирген, ооң-биле гелештир буянныг, ыдыктыг ганывыс база-ла далай дүвүнче а берген. Бо дээрге тыва чонга ральдыг база материалдыг улуг ажа-дыр! Катап эгиттинмес, ттанмас каражаны чедирген н-Шушенск ГЭС-тиң (бедии 240 р) делегейде эң бедик болганы- е суг-далай хөөлбээниң чал-нга таварышкан Улуг-Хемниң исейниң) унунга чурттап чораан нар (Тыва, Хакасия, Крас-рск) хомудап арткан боордан ка, күрүнеден кандыг-даа ду-даа албаан дээрзи билдингир.

Ынчангы (Чаа-Хөл район) Улуг- районнуң суурлары: Үрбүн, -Хөл, Кара-Тал суурларга чурт-чораан чоннарның социал бай-ын, дөргүл-төрелин, оларның ил-агыйын барымдаалап, үстүн-3 суурну суг чок, кургаг хову инге тудуп кылганы канчап-даа рышпас. Үрбүн суурну Боош- баарынга суг кыдыынга база ңчыны суг бажы Хемчик хемниң ынга, Кара-Талды Булак база езин бугазының унунга, эрги -Хөлдү Ак-Дуруг адаанда (улуг оруктан бичии-ле куду) ферма турган черлерже көжүрүп тургускан болза, дыка-ла таарымчалыг турганы чугаажок. Ол ышкаш ындыг байдал Улуг-Хем кожууннуң Шагаан-Арыг хоорайы, Көк-Чыраа, Алдыы-Шынаа, Эйлиг-Хем суурларынга болган. Үстүнде адааным чеди суурларның чону ол үеде тургустунган байдалга таарзынмайн, элээн хөй кезии өске районнарже, Хакас Республикаже көшкен болгай. Чаа Чаа-Хөл суурну тургускаш, (район төвүнде) чонга таарымчалыг байдалды тургуспаан. Ында биче бүдүрүлгелер амгы үениң негелделеринге дүүшпес: чаа алгы-кештен бараан кылыр, сүт, дүк, эът, тараа, ногаа айлыр, сүт, дүк, эът, тараа, ногаа аймаа болбаазырадыр дериг-херекселдер чок. Тыва тараа, далган кылыры-биле Терезин бугазының унун дургаар черлерни чонга халаска (үндүрүг тыртпайн) база арат ажыл-агыйларынга үлээр болза эки. Хуу чонга суггаттыг черлерден (дача) ногаа тарыыр черлерни аңгылап бербейн турар. Суму база кожуун чагыргалары хуу малды үргүлчү санап, чизелеп турар документилерни шын тургузуп (санаашкын актызын, ажылагый дептерин), өреге бүрүзүнүң харыысалгазын бедидер болза, ажыл-агый көзүлдүр-ле хөгжүй бээр. Сагыш-сеткил, буян, кижизидилге ажылы, ылаңгыя аныяк-өскен ортузунда кошкак. Бо бүгүнү удуртур албан черлериниң чедир ажылдавайн турары-биле чон калбаа-биле арагаже сундугуп, ажылче хаара туттунмайн турар дизе, чазыг болбас. Ол ышкаш сүзүк-чүдүлгевис уттундуруп бар чыдар. Ынчангаш ыдыктыг бурганывысты суг (далай) хөөлбээнден уштуп, ачы-буян ажылын кылыры чугула.

2009 чылда Саян-Шушенск ГЭС-ке болган айыыл-халаптың бир чылдагааны бистиң Сүме даанда ыдыктыг бурганывысты суг адаанче киргенинде деп, чон чугаалажып турар, ында база ужур-ла бар. Канчап Афганистанда Будда бурганны үрегдээниниң соонда, ол чуртта дайын үзүлбейн турар-дыр. Оон-даа өске чурттарда, ылаңгыя Японияда, айыыл-халаптың кончуун көрүңерем... Үстүнде байдалдарны өөренип көргеш, Чаа-Хөл, Улуг-Хем кожууннарның, ылаңгыя Тыва Чазаавыстың Даргазы Ш.В. Кара-оол, эртемден К.А. Бичелдей, хоочуннар Валерий Ховалыгович болгаш Анай Балчыровна Кара-оолдар, А.С. Хоюгбан, Э.Х. Меңниг-оол дээш, өске-даа Чаа-Хөл, Улуг-Хем чонун тускай хуралдаткаш, далай хөөлбээнче кирген ыдыктыг бурганывысты суг халавындан аңгылап, ооң мурнунда турган байдалынче киирер деп шиитпирге келгеш, тускай ачы-буян фондузун тургускан. Ачы-буян фондузунуң ады—«Авыда Будданың оттуушкуну».

Ыдыктыг бурганывысты суг чалгыындан аңгылап хостаар дээш ачы-буян фондузун тургузарынга, ооң чогуур документилерин кылырынга дузалажыр буянныг, биче сеткилдиг кижилер эвээш эвес болган. Оларга Россия Федерациязының Тыва Республикада Юридиктиг яамызының эргелелиниң даргазы Сергей Степанович Кужугет, Россия Федерациязының Тыва Республикада Үндүрүг албанының Федералдыг эргелелиниң удуртукчузу Валентина Кандан, Тыва Республикада Статистиканың Федералдыг Күрүне албанының девискээр эргелелиниң оралакчы даргазы Л.И.Космогорова, Россия Федерациязының пенсия фондузунуң Тыва Республикада салбырының Кызыл хоорай эргелелиниң даргазы Юлия Шогжал, Россияның Ажаалда банкызының Тыва Республикада эргелелиниң удуртукчузу Валентина Ооржак болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Эң-не онза, солун чүүл — Ямантакинниң элезин мандалазының езулалын белеткеп кылган Гьюдмед Хүрээзиниң тибет 21 башкыларындан сүме дилээрге, куй иштинде ыдыктыг бурганны суг халавындан камгалаары чугула-дыр, буянныг бурган-дыр деп сүмелээни кайгамчык.

Тыва Республиканың ажык акционер ниитилелиниң төлевилел институду «Тываагроүлетпүр төлевилел» удуртукчузу Делгермаа Куулар суг кирбес тускай цемент-биле бедик ханалыг (25 метр) чүдүкчүлерге эптиг, тейлээринге таарымчалыг шөлчүгешти тудуп кылырының төлевилелин (проект-сметазын) кылдыртканы онзагай. Электри шугумун шөйүп киирер тудуг-монтаж ажылының чарыгдалдарын «Малчын Энерго» кызыгаарлаан харыысалгалыг ниитилел (чиңгине директору Юрий Токпак-оолович Сарыглар) долузу-биле харыылап турар. Сүме даанга чедир аян-чорук кылыр оруктуң өртек-үнезин (чаа Чаа-Хөлден ыдыктыг бурган даанга чедир) «Орук-тудуг төлевилел» кызыгаарлаан харыысалгалыг ниитилелдиң директору Владимир Мельников санап доозуп турар.

Үстүнде айтырыглар боттаны бээр болза, ол девискээрге малчын араттар сууржуң байдалче кирип, балыкчыларга (балык заводунуң), аян-чорукчуларга, чүдүкчүлерге боттарының ачы-дузазын көргүзер дээрзи чугаажок. Бистиң Тыва Республиканың чону энерелдиг сеткилдиг болуп, шыдаар шаа-биле дузалажып, ыдыктыг бурганның чоогунга сувурган база хүрээ тудуун кылырынга бүгү талазы-биле дузазын киирер боор дээрзинге идегээр бис. 2012 чылдың апрель айда суг хөөлбээ чавызап бада бээрге, суг кирбес ажылдарны эгелээр, март айда белеткел ажылы доозулган турар.

Ынчангаш Тыва Республиканың Чазаа база Дээди Хурал, яамылар дээш, өске-даа албан черлери бо кылып чорудар ажылдарга улуг дузазын көргүзүп, чонну эвилелдээри эргежок чугула. Ооң-биле чергелештир кожууннар база дузаламчы акша-хөреңгини тускай агар санче киирери күзенчиг. Бедик хей-аът, улуг чүткүл-биле буянныг ажылывысты эгелээлиңер, чонум!

Э.МЕҢНИГ-ООЛ,
«Авыда Будданың оттуушкуну» ачы-буян фондузунуң директору.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва Республиканың девискээринге даштыкы ажылдакчыларны хаара тударының болгаш ажыглаарының айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының дугайында

Россия Федерациязынга даштыкы ажылдакчыларны хаара тударының болгаш даштыкы хамаатыларның күш-ажыл ажыл-чорудулгазын боттандырарынга квоталарны хевирлеп тургузарының негелделерин күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи органнарының тодарадырының талазы-биле Россия Федерациязының Чазааның 2006 чылдың декабрь 22-де №783 доктаалы-биле бадылааны дүрүмүнүң 15 пунктузунга, Тыва Республиканың Конституциязының 111 чүүлүнүң 3 кезээнге дүүштүр **доктаадырым болза:**

1. Тыва Республиканың девискээринге даштыкы ажылдакчыларны хаара тударының болгаш ажыглаарының айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязын тургузар.

2. Дараазында чүүлдерни бадылаар:

Тыва Республиканың девискээринге даштыкы ажылдакчыларны хаара тударының болгаш ажыглаарының айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының составын;

Тыва Республиканың девискээринге даштыкы ажылдакчыларны хаара тударының болгаш ажыглаарының айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының дугайында дүрүмнү.

3. Бо Чарлык ону албан-езузу-биле парлаан хүнден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2011 чылдың ноябрь 8
№188

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2011 чылдың ноябрь 8-те №188 Чарлыы-биле бадылаан

Тыва Республиканың девискээринге даштыкы ажылдакчыларны хаара тударының болгаш ажыглаарының айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының составы

С.И. Тен — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы, даргазы;

В.С. Чаж-оол — Тыва Республиканың Чонну ажылга хаара тударының күрүне албанының агентилелиниң директору, дарганың оралакчызы;

А.К. Артына — Тыва Республиканың экономика сайыдының бирги оралакчызы;

С.М. Оюн — Тыва Республиканың Чонну ажылга хаара тударының күрүне албанының агентилелиниң кол специализи, харыысалгалыг секретарь;

Л.О. Бурбучап — "Тыва Республиканың профэвилелдер федерацизы" девискээр каттыжыышкынының даргазы (дугуржулга езугаар);

Н.В. Дудуп — Федералдыг миграция албанының Тыва Республика талазы-биле килдизиниң начальниги (дугуржулга езугаар);

В.Д. Кара-Сал — Тыва Республиканың бойдус курлавырлары болгаш экология сайыды;

О.В. Любимова — Тыва Республиканың аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле сайыдының оралакчызы;

Р.В. Мөңге — Тыва Республиканың Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелдиң директору;

Б.В. Мунге — Тыва Республиканың культура сайыдының оралакчызы;

Э.Т. Наксыл — Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң "Россияның чөлеңгиижи" нитти-россия регионалдыг хөй-нити организациязының удуртукчузу (дугуржулга езугаар);

Ш.В. Өлчейбен — Федералдыг үндүрүг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң килдис начальниги (дугуржулга езугаар);

А.К. Ооржак — Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хереңги харылзааларының яамызының килдис начальниги;

А.М. Саая — Тыва Республиканың көдээ ажыл-агыйы болгаш аъш-чем сайыды;

К.Б. Сагаан-оол — Тыва Республиканың үлетпүр болгаш энергетика сайыды;

К.М. Сарыглар — Тыва Республиканың орук-транспорт комплекизиниң болгаш харылзаа сайыдының оралакчызы;

В.В. Сат — Тыва Республиканың тудуг болгаш коммунал ажыл-агыйны чаартырының сайыды;

В.П. Хайжок — Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде сайыдының оралакчызы;

Н.В. Шмелева — Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының эртем эргелелиниң профессионал өөредилге болгаш кадрлар белеткелиниң база мурнады хөгжүдер "Өөредилге" национал төлевилелди күүседириниң талазы-биле килдистиң начальниги;

С.В. Шульгин — Россияның Наркотиктер саарылгазынга контроль талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле начальнигиниң оралакчызы (дугуржулга езугаар);

Ч.С. Юша — Тыва Республикада Күш-ажылдың күрүне инспекциязының удуртукчузу (дугуржулга езугаар).

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2011 чылдың ноябрь 8-те №188 Чарлыы-биле бадылаан

Тыва Республиканың девискээринге даштыкы ажылдакчыларны хаара тударының болгаш ажыглаарының айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының дугайында

ДҮРҮМ

I. Нити чүүлдер

1. Тыва Республиканың девискээринге даштыкы ажылдакчыларны хаара тударының болгаш ажыглаарының айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязын (моон соңгаар-комиссия дээр) Тыва Республикага даштыкы ажылдакчыларны хаара тударының болгаш даштыкы хамаатыларның күш-ажыл ажыл-чорудулгазын боттандырарынга квоталарны хевирлеп тургузарының негелделерин тодарадырының айтырыгларын шиитпирлээри-биле тургускан.

2. Бодунуң ажыл-чорудулгазынга Комиссия Россия Федерациязының Конституциязын, федералдыг конституция хоойлуларын, федералдыг хоойлуларны, Россия Федерациязының Президентизиниң чарлыктарын болгаш айтыышкыннарын, Россия Федерациязының Чазааның доктаалдарын болгаш айтыышкыннарын, Тыва Республиканың Конституциязын болгаш хоойлуларын, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының, Тыва Республиканың Чазааның эрге-хоойлу актыларын болгаш бо Дүрүмнү удуртулга болдурар.

II. Комиссияның хүлээлгелери

3. Комиссия дараазында хүлээлгелерни боттандырар:

1) Тыва Республикага даштыкы ажылдакчыларны хаара тударының негелделерин болгаш даштыкы хамаатыларның күш-ажыл ажыл-чорудулгазын боттандырарынга квотаның санының талазы-биле саналдарны дугуржуп чугаалажыр;

2) Тыва Республиканың төлээлеткен органының киргени дааразында чүүлдерни сайгарып көөр:

а) келир чылын хосталыр болгаш тургустунар ажылчын олуттарны даштыкы ажылдакчылар ээлээр кылдыр ажыл берикчизиниң ажылчын күшке негелдезиниң дугайында медээлерни;

б) ажыл берикчизиниң чагып киирген хемчээлиниң болгаш даштыкы ажылдакчыларны хаара тудар профессионал-квалификация тургузуунуң ажыктыының дугайында түңнелди;

в) даштыкы ажылдакчыларны хаара тударынга негелделерниң дугайында ажыл берикчизиниң чагыгларын чугаалажып көргениниң түңнелдериниң талазы-биле түңнелди;

г) даштыкы ажылдакчыларны хаара тудары көрдүнген ажыл берикчилериниң эрткен болгаш эртип турар чылдарда болдурган күш-ажыл хоойлужудулгазын хажытканының, а ол ышкаш илереттинген хажыдыышкыннарны чайлатканының дугайында медээни;

д) эрткен чылда даштыкы ажылчын күштү ажыглааның ажыктыының үнелелиниң түңнелдериниң дугайында медээни;

з) даштыкы ажылдакчыларны хаара тударының хемчээлин болгаш мергежил-квалификация тургузуун ажыл берикчизиниң тодаратканының ажыктыының дугайында шиитпирни доктааттынган хуусаада хүлээп алыр;

4) доктаадып тургускан квоталарны көвүдедириниң дугайында болгаш (азы) ооң мергежил-квалификация тургузуун эде көөрүнүң дугайында ажыл берикчилериниң билдириишкиннериниң талазы-биле шиитпирни хүлээп алыр.

III. Комиссияның эргелери

4. Бодунуң хүлээлгелерин күүседири-биле комиссия дараазында эргелерлиг:

1) оларга харыылаар кылдыр даандырган айтырыгларның талазы-биле медээни күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнарының девискээр органнарындан, Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи органнарындан, Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының тус чер бот-башкарылга органнарындан доктааттынган чурум езугаар негээр болгаш алыр;

2) бодунуң хуралдарынга күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнарының девискээр органнарының, Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи органнарының, Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының тус чер бот-башкарылга органнарының удуртукчуларын чалаар;

3) Комиссияның харыылаар ужурлуг бүрүн эргелеринге хамааржыр айтырыгларны шиитпирлээри-биле эртемденнерниң болгаш специалистерниң аразындан ажылчын бөлүктерни бодунуң эргезинге хамаарыштыр тургузар.

IV. Комиссияның ажыл-чорудулгазының чуруму

5. Комиссияның хуралын эргежок чугула таварылгаларда, ынчалза-даа чылда бирден эвээш эвести эрттирер болгаш ооң кежигүннериниң чартыындан эвээш эвези киржип турар болза, ону бүрүн эргелиг деп санаар.

6. Комиссияның хуралын комиссияның даргазы, а ол чок болза, комиссияның даргазының оралакчызы эрттирер (моон соңгаар — комиссия хуралының даргазы дээр).

7. Комиссияның шиитпирин хуралга киришкен комиссия кежигүннериниң бадылаашкыннарының хөйү-биле хүлээп алыр болгаш протоколду долдурар, аңаа комиссия хуралының даргазы болгаш комиссияның секретары ат салыр. Бадылаашкыннар саны деңнежи бээр болза, комиссия хуралының даргазының бадылаашкыны шиитпирлиг болур.

V. Кирген чагыгларны чугаалажып көөрүнүң болгаш дугуржурунуң чуруму

8. Тыва Республиканың төлээлеткен органының материалдарын комиссия чыл санында июль 10-га чедир сайгарып чугаалажыр болгаш ажыл берикчилериниң тургускан хемчээлиниң болгаш даштыкы ажылдакчыларны хаара тударының профессионал-квалификация тургузуунуң ажыктыының дугайында шиитпирни хүлээп алыр.

9. Даштыкы ажылдакчыларны хаара тударының ажыл берикчилериниң тодаратткан хемчээлин комиссияның шиитпири езугаар эвээжедип болур, а оларның чагыгларын дараазында барымдаалар езугаар бүрүнү-биле азы чартык чамдыызын хүлээп албайн барып болур:

1) ажылчын күшке негелдени регионнуң күш-ажылчы курлавырларының күсели-биле, ооң иштинде ажыл чок хамаатыларны белеткеп азы катап өөредип тургаш, Россия Федерациязының өске субъектилеринден ажылчын күштерни хаара тудуп тургаш, хандырып болур аргалар барда;

2) даштыкы ажылдакчыларны хаара тударын көрүп турар ажыл берикчизинде даштыкы ажылдакчыларны хаара тударының болгаш ажыглаарының чурумун мурнуку болгаш эртип турар чылдарда квоталар күүселдезиниң үезинде хажыткан болза;

3) даштыкы ажылдакчыларны хаара тударын көрүп турар ажыл берикчизинде ажылдакчыларның күш-ажылының төлевиринге 3 айдан ажыр төлеттинмээн өрелиг, а ол ышкаш эрткен болгаш эртип турар чылдарда күш-ажыл хоойлужудулгазының чайлаттынмаан хажыдыышкыннарын күш-ажылдың күрүне инспекциязы илереткен болза;

4) даштыкы ажылдакчыларны хаара тудар деп турары чурттакчылыг черлерде чурттаалга шөлү-биле даштыкы ажылдакчыларны хандырар арга ажыл берикчизинде чок болза.

10. Ажыл берикчилери комиссияның шиитпирин хоойлуда доктааткан чурум езугаар хомудаар эргелиг.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

2011 чылдың III кварталында Тыва Республикада чурттакчы чоннуң социал-демографтыг кол бөлүктериниң талазы-биле база чурттакчы чоннуң кижи санынга амыдырап-чурттаарының кудуку хемчээлин тургузарының дугайында

2011 чылдың ноябрь 9 № 659 Кызыл хоорай

"Тыва Республикада амыдырап-чурттаарының кудуку хемчээлиниң дугайында" Тыва Республиканың 2001 чылдың июль 9-та № 1138 Хоойлузу езугаар Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1.Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде яамызының база Тыва Республика талазы-биле күрүне статистиказының федералдыг албанының саналдааны-биле 2011 чылдың III кварталында Тыва Республикада Тыва Республика талазы-биле амыдырап-чурттаарының кудуку хемчээлин тургузар:

чурттакчы чоннуң кижи санынга — 6104 рубль;

ажылдап турар чурттакчы чонга — 6522 рубль;

пенсионерлерге — 4877 рубль;

уругларга — 5871 рубль.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар В.БАРТЫНА-САДЫ.

Тыва Республиканың Чазааның боттаныышкыны-биле холбаштыр күжүн чидирген база онза чугулазын чидирген доктаалдарының даңзызынга өскерилгелерни киирериниң дугайында

2011 чылдың ноябрь 9 № 664 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың апрель 29-та "Тыва Республиканың Чазааның чамдык доктаалдарын күжүн чидирген деп санаарының дугайында" № 287 доктаалы-биле бадылааны, боттаныышкыны-биле холбаштыр күжүн чидирген Тыва Республиканың Чазааның доктаалдарының даңзызында 112, 130 пунктуларны күжүн чидирген деп санаар.

2. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июль 12-де "Тыва Республиканың Чазааның чанында Аныяктар политиказының талазы-биле хөй-нити күрүне комиссиязын тургузарының дугайында" № 724 база 2010 чылдың апрель 21-де "Тыва Республиканың Чазааның чанында Аныяктар политиказының талазы-биле хөй-нити күрүне комиссиязының составынга өскерилгелерни кииреринин дугайында" № 136 доктаалдарны 2011 чылдың апрель 29-тан боттаныышкынче катап киирер.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар В. БАРТЫНА-САДЫ.

Тыва Республиканың Чазааның чамдык доктаалдарын күжүн чидирген деп санаарының дугайында

2011 чылдың ноябрь 9 № 667 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Күжүн чидирген деп санаар:

Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың сентябрь 12-де "Тыва Республиканың Чазааның чанында Миграция айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының дугайында" № 1076 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың апрель 26-да "Тыва Республиканың Чазааның чанында Миграция айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының составынга өскерилгелерни киирериниң дугайында" № 260 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың июнь 20-де "Тыва Республиканың Чазааның чанында Миграция айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының составынга өскерилгелерни киирериниң дугайында" № 396 доктаалын.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар В.БАРТЫНА-САДЫ.

Тыва Республиканың Чазааның чамдык актыларынга өскерилгелерни кииреринин дугайында

2011 чылдың октябрь 6 № 589 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

Тыва Республиканы Чазааның 2011 чылдың ...18-те № 446 доктаалы-биле бадылааны, ...Республикада ведомстволар аразының ...тронну кады ажылдажылгазының де...ээр системазының дугайында дүрүмге ...разында өскерилгелерни киирер:

1) 9-ку пунктунуң "а" иштики пунктузунда ...а Тыва Республика" деп сөстерни ап ...тар;

2) 11-ги пунктунуң "а" иштики пунктузун дараазында утка-биле бижиир:

"а) Россия Федерациязының Харылзаа болгаш массалыг коммуникация яамызының бадылааны, ажылдап кылырының дүрүмнери езугаар сервистерни ажылдап кылыр;".

2. Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың июнь 28-те № 412 доктаалы-биле бадылааны, Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар ада-иезиниң хайгааралы чок арткан база өскүс уругларның аразындан уругларга чурттаар оран-сава тудуп алырынга эгидилге чок субсидияны бээриниң чурумунуң 4.3 пунктузунда "чурттаар оран-сава байдалы база" деп сөстерниң соонга "билдириишкинни бүрүткээн соонда 30 хонуктан орай эвес хуусаада" деп сөстерни немээр.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы А.ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруунуң субъектилери дериг-херексел лизингизиниң керээзин чарып турда баштайгы дадывырының (авансының) төлевиринге субсидиялар бээриниң чурумунуң дугайында Дүрүмге өскерилгелер киирер дугайында

2011 чылдың август 3 № 492 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың июнь 3-те № 370 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруунуң субъектилери дериг-херексел лизингизиниң керээзин чарып турда баштайгы дадывырының (авансының) төлевиринге субсидиялар бээриниң чурумунуң дугайында Дүрүмүнге дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 4-кү пунктунуң 2-ги абзазын дараазында редакция-биле бижиир:

"Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге субсидияларны федералдыг хоойлужудулга, Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле көрген таварылгаларда база чурум езугаар бюджет акша-хөреңгилериниң айыттынган сорулгаларга аңгылаан лимиттерниң хемчээлинге федералдыг болгаш республика бюджеттериниң акша-хөреңгилеринден бээр.";

2) V кезекти "Субсидияны тускай сорулгазынга ажыглаарынга хыналда болгаш отчеттуг чорук" дээн уткалыг дараазындагы 27-ги пункту-биле немээр:

3) "27. Лизинг алыкчызы акша-хөреңгини ап турда доктааткан негелделерни хажыткан таварылгада, субсидиялар эгидилгезин организаторнуң субсидия акшазын эгидериниң дугайында олче чорутканы бижимел дыңнадыынга үндезилеп чорудар.

Лизинг алыкчызы субсидияларның эгидилгезин бижимел дыңнадыгны алган хүнүнден эгелээш 10 ажыл хүнүнүң иштинде дыңнадыгда айыткан төлевир реквизиттери езугаар чорудар. Субсидияны эки тура-биле эгидеринден ойталаан таварылгада ооң эгидилгезин суд чуруму-биле чорудар.".

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С.ТЕН.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының алдыгы чыыжының депутаттарының соңгулдаларынга бадылаашкын бюллетеньнерин дамчыдар үезиниң болгаш чериниң дугайында

2011 чылдың ноябрь 8 №15/115-6 Кызыл хоорай

...Россия Федерациязының Федералдыг ...лының Күрүне Думазының алдыгы ...ның депутаттарының соңгулдалары... дугайында" Федералдыг хоойлунуң 73 ...нуң 10 кезээн удуртулга болдургаш, ...Республиканың Соңгулда комис...ның **доктаадыры болза:**

...Россия Федерациязының Федералдыг ...лының Күрүне Думазының алдыгы чыы...ң депутаттарының соңгулдаларынга ...лаашкын бюллетеньнерин дамчыдарын ...ноярск край, Березовский район, ...ский Көдээ совет, Есауловка суур, Попович кудумчузу, бажың 7А деп адресте "ЛУНА-РЕКА" ХАН-ның типографиязынга 2011 чылдың ноябрь 10-да 16.00 шакта (тус черниң шагы-биле) боттандырар.

2. Бо доктаалдың федералдыг даңзызын Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязында бүрүткеттинген политиктиг партияларның Тыва Республикада регион салбырларынче чорудар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ХУРАЛ ПРОТОКОЛУНДАН УШТА БИЖИЛГЕ

...оссия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының ...дыгы чыыжының депутаттарының соңгулдаларынга бадылаашкыннар чурумунуң дугайында тайылбырның дугайында

2011 ч. 11.08 №15-2-6 Кызыл хоорай

...оссия Федерациязының Федералдыг ...лының Күрүне Думазының алдыгы ...ның депутаттарының соңгулдала...ң дугайында" Федералдыг хоойлунуң ...лүнге, "Тыва Республиканың Соңгулда ...ссиязының дугайында" Тыва Республ...ның Хоойлузунуң 9 чүүлүнге үндезилээш, ...ия Федерациязының Федералдыг ...лының Күрүне Думазының алдыгы ...ның депутаттарының 2011 чылдың ...брь 4-те болур соңгулдаларынга ...лаашкыннарны организастаар болгаш ...ун тайылбырлаар сорулга-биле Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының алдыгы чыыжының депутаттарының 2011 чылдың декабрь 4-те болур соңгулдаларынга бадылаашкыннарның чурумунуң дугайында тайылбырны бадылаар.

2. Бо ушта бижилгени республиканың массалыг информация чепсектеринге парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

...011 чылдың 11.08-те Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының хуралының протоколундан ушта бижилгениң №1 протоколу

...ссия Федерациязының Федералдыг ...ының Күрүне Думазының алдыгы чыы...ң депутаттарының 2011 чылдың декабрь ...болур соңгулдаларынга бадылааш...рның чурумунуң дугайында тайылбыр ...Россия Федерациязының Федералдыг ...ының Күрүне Думазының алдыгы чыы...ң депутаттарының соңгулдаларынга ...лаашкыннар 2011 чылдың декабрь 4-те ...

...дылаашкыннар участок соңгулда ко...ларының оран-саваларынга тус чер...иле 8 шактан 20 шакка чедир болур.

...Соңгукчуларның даңзызы

...ңгукчуларның даңзызынга соңгулда ...огунуң девискээринде чурттап турар ...ия Федерациязының хамаатылары ...

...дылаашкыннар хүнүнде эмнелгелерде ..., санаторийлерде, дыштанылга ба...рында турар соңгукчуларны соңгук... даңзызынга паспортун азы хамааты...аспортун солуур документизин болгаш ...е Думазының депутаттарының соңгулдаларының бадылаашкыннарынга киржир бадылаар эргениң шынзылгазын барымдаалап соңгукчулар даңзызынче киирер.

Түр чурттаары-биле келген, ажылы үзүктелбес бүдүрүлгелерде ажылдап турар болгаш ажыл (ээлчег) шагын үзүктелдирери болдунмас ажылдарда ажылдап турар, бадылаар эргениң шынзылгазын алыр аргазы чок кижилерни оларның түр турар черинде соңгулда участогунга соңгукчуларның даңзызынче 2011 чылдың ноябрь 30-ден орайтатпайн, участок соңгулда комиссиязынче киирген хуу бижимел билдириишкинин барымдаалап киирер.

2011 чылдың ноябрь 13-тен эгелеп участок соңгулда комиссияларынга соңгукчуларның даңзызын таныжары-биле болгаш немелделер киирери-биле азар.

3. Бадылаар эргениң шынзылгазы

Даңзызында ады кирген соңгулда участогунга бадылаашкын хүнүнде соңгуп шыдавас апарган соңгукчулар бадылаар эргениң шынзылгазын алыр эргелиг болур.

Бадылаар эргениң шынзылгазын соңгукчуга ооң хуу билдириишкинин барымдаалап, бодун бадыткап турар документини көргүскенде, азы ооң төлээзинге нотариустуң бадытканы бүзүредилге бижиин барымдаалап тыпсыр. Чыда эмнедир эмнелге албан чериниң удуртулгазы (бир эвес соңгукчу ында эмнедип чыдар болза), кем-херек үүлгедиишкининге каразыттырганнарны азы буруудаттырганнарны хоругдаар албан чериниң чагыргазы (бир эвес соңгукчу ол албан черинде каразыттырган азы буруудаттырган кылдыр хоругдаттырган болза) бүзүредилге бижикти бадыткап болур.

Бадыткал бижикти девискээр соңгулда комиссиязындан 2011 чылдың октябрь 19-тан ноябрь 13-ке чедир, участок комиссиязындан ноябрь 14-тен декабрь 3-ке чедир ап болур. Бадылаашкыннар хүнүнде соңгукчу бадылаашкын хүнүнде келгени соңгулда участогунга бодун бадыткаар документизин болгаш бадылаар эргелиг шынзылгазын көргүскеш, соңгуур.

4. Соңгулда бюллетени

Участок соңгулда комиссиязының алганы бүгү бюллетеньнерниң арның оң талакы үстүкү булуңунга участок комиссиязының ийи кежигүнү адын салыр, ону участок комиссиязының таңмазы-биле бадыткаар. Соңгулда бюллетеньнерин камгалаар сорулга-биле тускай демдекти (марканы) ажыглаар.

Соңгулда бюллетенинге кандидаттарының федералдыг даңзызында бүрүткеттирген бүгү политиктиг партияларның атта-рын, а ол ышкаш ол партияларның эмблемаларын чаңгыс өңге парлаар. Политиктиг партияның адының адаанга ниити-федералдыг кезээнде кирген кандидаттарның фамилиязын, адын болгаш адазының адын айтыр. Айыттынган медээлерниң соонга Россия Федерациязының субъектизинге, Россия Федерациязының тус-тус субъектилериниң бөлүүнге хамааржыр кандидаттарның тус-тус регион бөлүүнүң дугаарын, а ол ышкаш кандидаттарның ол регион бөлүүнче кирген баштайгы үш кандидаттың фамилиязын, адын болгаш адазының адын айтыр. Политиктиг партия бүрүзүнүң адының оң талазынга хос хана-карак чураан.

5. Хуусаадан эрте бадылаашкыннар

Тус-тус соңгулда участогунда соңгукчуларның даңзызында кирген, бадылаашкын болур оран-савадан дыка ыракта, чедери берге болгаш озалааш черлерде, транспорт аргыштырылгазы чок азы чедери берге черлерде соңгукчулар хуусаадан эрте 2011 чылдың ноябрь 21-ден декабрь 3-ке чедир соңгуурлар.

Бадылаашкыннарны оран-савадан дашкаар черге бадылаарының чурумун езугаар чорудар.

6. Бадылаашкын болур оран-савага бадылаашкыннар

18 хар четкен болгаш соңгукчулар даңзызында кирген соңгукчуларга бюллетеньнерни паспортун азы хамаатының паспортун солуур документизин, а бир эвес соңгукчу бадылаар эргениң шынзылгазы-биле бадылап турар болза, бадылаар эргениң шынзылгазын көргүскенде, тыпсыр.

Соңгукчу бүрүзү боду бадылаар, өске соңгукчулар дээш бадылаарын болдурбас. Соңгукчу бүрүзү чүгле чаңгыс бюллетень алыр.

Бюллетень ап тургаш, соңгукчу соңгукчулар даңзызынга бодунуң паспортунуң азы хамаатының паспортун солуур документизиниң сериязын болгаш дугаарын айтыр. Соңгукчунуң чөпшээрелин езугаар азы ооң дилээ-биле ооң көргүскени паспортунуң азы хамаатының паспортун солуур документиниң сериязын болгаш дугаарын соңгукчуларның даңзызынга участок соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү салып болур. Кылдынган бижимелдиң шынныын соңгукчу хынааш, бюллетень алганы дээш соңгукчулар даңзызының чогуур көзенээнге адын салыр.

Бюллетень алганы дээш боду адын салып шыдавас азы бюллетенин долдуруп шыдавас соңгукчу комиссия кежигүнү, бүрүткеттирген кандидат, бүзүреттирген кижи азы политиктиг партияның төлээлеткен кижизи, хайгааракчы болбайн турар өске кижиниң дузазын ажыглап болур. Ындыг соңгукчу өске кижиниң дузазын хереглеп турарының дугайында соңгулда комиссиязынга аас-биле дыңнадыр.

Бадылаашкынны соңгукчу кижи соңгулда бюллетенинде кандидаттарның федералдыг даңзызындан шилип алганы кандидадының адының дужунда хана-каракка кандыг-даа демдекти салыры-биле боттандырар.

Бир эвес соңгукчу бюллетенин долдуруп тургаш частырыг кылыпкан деп санаар болза, бюллетень берип орган комиссия кежигүнүнге кээп, үрелген бюллетениниң орнунга чаа бюллетеньни бээрин дилеп болур.

Долдурган бюллетенин соңгукчу таңмалап каан (пломбалап каан) соңгулда хааржаанче сугар.

7. Оран-савадан өске черге бадылаашкын

Хамааржыры соңгулда участогунда соңгукчуларның даңзызынга адын киирер эргелиг азы ады кирген, ынчалза-даа чөптүг чылдагаан-биле бот-тускайлаң бадылаашкын оран-савазынга кээп шыдавас (кадыкшылының байдалы-биле, инвалид болганындан) соңгукчуларның бадылаашкыннарга киржир эргезин участоктуң соңгулда комиссиязы хандырар.

Оран-савадан өске черге бадылаашкыннарны бадылаашкыннар хүнүнде, соңгукчунуң оран-савадан өске черге бадылаарының аргазын тургузарының дугайында бадылаашкын оран-савазынга кээп шыдавазының чылдагаанын айыткан бижимел билдириишкинин азы аас-биле киирген дилээн барымдаалап чорудар.

Билдириишкинни (аас-биле дилегни) участок соңгулда комиссиязынче 14.00 шактан орайтатпайн киирер.

(Уланчызы 6-гы арында).

(Төнчүзү. Эгези 5-ки арында).

Бир эвес бадылаашкын оран-савазындан өске черге бадылаарын дилээн соңгукчу бадылаары-биле оран-савага чедип келген, а комиссия кежигүннери ону оран-савадан өске черге бадыладыры-биле чорупкан болза, билдириишкин езугаар ооң бадылаашкынын чорудар дээн комиссия кежигүннери ээп келбээн, соңгукчу оран-савадан өске черге бадылаваан дээрзи тодараттынмаан болза, аңаа оран-савага бадылаар кылдыр бюллетень бээр эрге комиссия кежигүннериниң кайызында-даа чок болур.

Кызыл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга немелделерниң дугайында

2011 чылдың октябрь 25 №11/97-6 Кызыл хоорай

2011 чылдың апрель 13-те Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының "Кызыл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязын четчелеп тургузарының дугайында" №159/718-5 доктаалы-биле тургустунган Кызыл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга кандидатура талазы-биле саналды чугаалажып көргеш, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүң 11 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. 1979 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, "Кызыл хоорайның ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уругларның школа-интернады" күрүнениң өөредилге албан чериниң информация технологияларының талазы-биле директорнуң оралакчызы, "Чаңгыс демниг Россия" Бүгү-российаның политиктиг партиязының Тывада регионалдыг салбырындан депшиттирген Мерген Васильевич Түвет-оолду Кызыл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының составынга немелделерниң дугайында

2011 чылдың октябрь 25 №11/98-6 Кызыл хоорай

2011 чылдың апрель 13-те Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының "Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязын четчелеп тургузарының дугайында" №159/722-5 доктаалы-биле тургустунган Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының составынга кандидатура талазы-биле саналды чугаалажып көргеш, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүң 11 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. 1962 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, ПУ-4 күрүнениң өөредилге албан чериниң бүдүрүлге өөредилгезиниң мастери, "Чаңгыс демниг Россия" Бүгү-российаның политиктиг партиязының Тывада регионалдыг салбырындан депшиттирген Раиса Сартыбаевна Шырыпты Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының составынга томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Бай-Тайга кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга немелделерниң дугайында

2011 чылдың октябрь 25 №11/99-6 Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 27-де Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының "Бай-Тайга кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязын четчелеп тургузарының дугайында" №153/664-5 доктаалы-биле тургустунган Бай-Тайга кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга кандидатура талазы-биле саналды чугаалажып көргеш, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүң 11 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. 1977 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, "Өөреникчилерниң чогаадыкчы бажыңы" муниципалдыг немелде өөредилге албан чериниң башкызы, ажылдап турар черинден депшиттирген Аяна Яковевна Сарыг-оолду Бай-Тайга кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Чаа-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга немелделерниң дугайында

2011 чылдың октябрь 25 №11/100-6 Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 27-де Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының "Чаа-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязын четчелеп тургузарының дугайында" №153/674-5 доктаалы-биле тургустунган Чаа-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга кандидатура талазы-биле саналды чугаалажып көргеш, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүң 11 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. 1984 чылда төрүттүнген, ортумак тускай эртемниг, Чаа-Хөл кожуун чагыргазының ажаалда-тежээлде болгаш хайгаарал талазы-биле килдизиниң начальнигиниң хүлээлгезин күүседип турар, Россия Федерациязының Коммунистиг партиязының Тывада республика салбырындан депшиттирген Инга Владимировна Балчыйны Чаа-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Таңды кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга немелделерниң дугайында

2011 чылдың октябрь 25 №11/101-6 Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 27-де Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының "Таңды кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязын четчелеп тургузарының дугайында" №153/670-5 доктаалы-биле тургустунган Таңды кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга кандидатура талазы-биле саналды чугаалажып көргеш, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүң 11 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. 1964 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Сосновка сумузунуң ниити билиг ортумак школазы муниципалдыг өөредилге албан чериниң башкызы, ажылдап турар черинден депшиттирген Наталья Сувановна Монгушту Таңды кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарынга парлаар.

Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2011 чылдың октябрь 25 № 11/102-6 Кызыл хоорай

Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү, "Россия Федерациязының либерал-демократтыг партиязы" политиктиг партияның Тывада регионалдыг салбырындан депшиттирген Светлана Николаевна Лавренованың билдириишкинин чугаалажып көргеш, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүң 6 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда ко[миссиязының] **доктаадыры болза:**

1. 1985 чылда төрүттүнген Светлан[а Ни]колаевна Лавренованы Ак-Довурак [хоо]райның девискээр соңгулда комиссияз[ының] бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгез[инден] хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың "[Шын"] болгаш "Тувинская правда" солуннар[ынга] парлаар.

Бай-Тайга кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2011 чылдың октябрь25 № 11/103-6 Кызыл хоорай

Бай-Тайга кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү, чурттап турар черинден депшиттирген Николай Көк-оолович Ооржактың билдириишкинин чугаалажып көргеш, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүң 6 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда ко[миссиязының] **доктаадыры болза:**

1. 1949 чылда төрүттүнген Николай [Көк-]оолович Ооржакты Бай-Тайга кожу[ууннуң] девискээр соңгулда комиссиязының [бады]лаар эргелиг кежигүнү хүлээлгези[нден] хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың "[Шын"] болгаш "Тувинская правда" солуннар[ынга] парлаар.

Чеди-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга немелделерниң дугайында

2011 чылдың октябрь 27 №12/106-6 Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 27-де Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының "Чеди-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязын четчелеп тургузарының дугайында" №153/673-5 доктаалы-биле тургустунган Чеди-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга кандидатура талазы-биле саналды чугаалажып көргеш, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүң 11 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. 1983 чылда төрүттүнген, ортумак т[ускай] эртемниг, Чеди-Хөл кожууннуң Федера[лдыг] казначейство эргелелиниң чолаачызы, [Чеди-]Хөл кожууннуң Төлээлекчилер хурал[ының] депшиттирген Руслан Борисович Канчы[...]

1981 чылда төрүттүнген, ортумак т[ускай] эртемниг, Чеди-Хөл кожууннуң социал[дыг ка]гаадал төвүнүң юризи, чурттап тура[р че]ринден депшиттирген Шончалай Эрес[...]овна Сарыгларны Чеди-Хөл кожу[ууннуң] девискээр соңгулда комиссиязының [сос]тавынга томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың "[Шын"] болгаш "Тувинская правда" солуннар[ынга] парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының дарг[азы]
Б.Д. ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секрет[ары]
М.Ш. САМБАЛА.

ДЫҢНАДЫГ

Ак-Довурак хоорайның, Бай-Тайга кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүннериниң бүрүн эргелериниң хуусаа бетинде доозулганы-биле Российаның Күрүне Думазынга, Тыва Республиканың Дээди Хуралынга (парламентизинге), Ак-Довурак хоорайның, Бай-Тайга кожууннуң Төлээлекчилер хуралдарынга депутаттар мандаттарын хуваарынга кирген, кандидаттар даңзызын депшиткен политиктиг партияларга соңгукчуларның ажылдап, албан-хаап, өөренип чурттап турар чериниң аайы-биле Ак-Довурак хоорайның (бадылаар эргелиг бир кежигүнү), Бай-Тайга кожууннуң (бадылаар эргелиг бир кежигүнү) девискээр соңгулда комиссияларының составы[нга ...] кезиин четчелеп тургузарының талазы[...] саналдарны хүлээп ап эгелээниниң дуга[йында] Тыва Республиканың Соңгулда комисс[иязы] дыңнадып тур.

Ак-Довурак хоорайның, Бай-Тайга [ко]жууннуң девискээр соңгулда комис[сия]ларының составынга саналдарны бо ды[ңна]дыгны парлаан хүнден он хонук дургузу[нда] дараазында адреске киирип болур: 667[...] Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чү[...] кудумчузу, 18, Тыва Республиканың Соң[гулда] комиссиязы (каб. 210, тел.(39422) 2-10-09[...]

Тыва Республиканың Соңгу[лда]
комиссия[зы]

Бай-Тайга кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга немелделерниң дугайында

2011 чылдың ноябрь 8 №15/117-6 Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 27-де Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының "Бай-Тайга кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязын четчелеп тургузарының дугайында" №153/663-5 доктаалы-биле тургустунган Бай-Тайга кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының составынга кандидатура талазы-биле саналды чугаалажып көргеш, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүң 11 пунктузунга дүүш[түр] Тыва Республиканың Соңгулда комисс[ия]зының **доктаадыры болза:**

1. 1977 чылда төрүттүнген, ортумак эр[тем]ниг, Бай-Тайга кожууннуң диспетчер ал[ба]нының ажылдакчызы, чурттап турар чер[ин]ден депшиттирген Артур Николаевич Хе[...]текти Бай-Тайга кожууннуң соңгу[лда] девискээр комиссиязынга томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың "Шы[н"] болгаш "Тувинская правда" солуннары[нга] парлаар.

Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының составынга немелделерниң дугайында

2011 чылдың ноябрь 8 №15/116-6 Кызыл хоорай

2010 чылдың декабрь 27-де Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының "Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязын четчелеп тургузарының дугайында" №153/662-5 доктаалы-биле тургустунган Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының составынга кандидатура талазы-биле саналды чугаалажып көргеш, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүң 11 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгу[лда] комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. 1962 чылда төрүттүнген, дээди юр[и]диктиг эртемниг, школалар аразының өөр[е]дилге комбинады ниити-билиг өөреди[лге] албан чериниң директору, ажылдап тур[ар] черинден депшиттирген Любовь Михайлов[на] Опул-оолду Ак-Довурак хоорайның со[ң]гулда девискээр комиссиязынга томуйлаа[р].

2. Бо доктаалды республиканың "Шы[н"] болгаш "Тувинская правда" солуннары[нга] парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының дарга[зы]
Б.Д. ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретар[ы]
М.Ш. САМБАЛА.

Республиканың адалар чыыжы

БИРГИ ЧЕРДЕ – АДАЛАРНЫҢ ХАРЫЫСАЛГАЗЫ

ткен дыштаныр хонуктарда Тыва Республика- Иван Ярыгин аттыг спорт комплекизинге аларның харыысалгазы: ооң көрүжү, үзел- лы» деп республиканың адалар чыыжының и кезээ болуп эрткен. Аңаа келир үениң ары болур 8 хардан 12 харга чедир оолдар ынга хүреш маргылдаазы болган. Амыдырал- берге байдалынга таварышкан, «Гуманный» аш «Деткимче» республиканың хоргаадал ериниң өөреникчилери улуг сонуургал-биле хүреш маргылдаазынга киришкен.

Эң-не бичии мөге Сайын-Белек Саая акызы болгаш ада-иези-биле.

-шудаан кеткен, ниитизи- начыннар ачыр-дачыр чараш оюнну көрүкчү- раалгаткан. Келир үениң ры, экер-эрес, бичии эзир танцызын көргүзүп, үп келирге, адыш час- ары диңмиттели берген. р оолдарын сорук кии- аъдын көдүрүп, аттарын гыш човап турганнар. өгелерниң чамдыктары п, октадып алгаш, ыгла- турарлар. Оларны мөге лары чаптап, баштарын көгүдүп каарга, ам кээп , карааның чажын аштай алыр. Көрүп олурган сагыш-сеткили чырып, увустуң бичии эзирле- ргаарал дың хөөнү ала- көдүрлүп келир.

Республиканың Хөй-нииті ның болгаш ТР-ниң Кадык болгаш социал хөгжүлде ың организастап эрттирип бүгү республиканың ада- жы бедик деңнелге эртип демдеглевес аргажок. ти палатазының даргазы ол Доржуевич Монгуштуң п турары-биле алырга, болгаш келир үениң өг-бүлезинде боттарының хандыр билбейн турар. карыысалганы онаап, амы- ы билиндирип, бурунгаар ткүлдүг болурунче идигни еткимче көргүзер сорулга- республика чергелиг улуг и эрттирип турар. Чоокта ваның күрүне универси- болуп эрткен чыыштың еззэнге аныяктар болгаш далар аразынга ажык чу- рттирген. Олар аңаа ботта- келир үеде амыдыралынга ыштыр үзел-бодалдарын п, өг-бүлезин канчаар кө- арының дугайында өскелер- лешкен. Олар-биле черге- херээжен улус база ук чу- гаага киржип, боттарының сагыш-сеткилин ажытканы онзагай бол- ган. Өгнүң кол ээзи – эр кижи, а өгнүң ишти херээжен кижи болгай. Кыс улус боттарының өөнүң ээзин, ажы-төлүнүң адазын канчаар кө- рүп турарын аразында чугаала- жып, эр улус-биле сүмележип, а эр улус өгнүң херээжен ээзиниң дугайында бодалдарын илереткени канчаар-даа аажок солун, өөре- диглиг болганы чугаажок.

Сөөлгү үеде эр кижи бодунуң- на тургузуп алганы өг-бүлези дээш турушпас, ажы-төлүн азыраксавас, күзел чок болуп турар. Ийи-үш өг- бүле аразында маңнап, «чечек баштаан ховаган дег», кайда эки, таарымчалыг байдал бар болдур, ынаар халыыр чалгаа адаларның хөйү чажыт эвес. Олар боттары- ның ниитилелде, өг-бүледе байда- лын чедир билбес, кандыг-даа харыысалга чок кижилер болуп турар ышкажыл. Куда-доюн ду- жургеш, чыл четпейн чыткаш, чарлы бээр өг-бүлелер кайы хөй. Бир эвес өгнүң кол ээзи – эр ки- жи бодунуң өг-бүлезиниң амыды- ралы, аас-кежиктиг, чаагай чоруу дээш турҗур болза, мындыг тава- рылгалар эвээжей бээр дээрзи билдингир.

Эр кижиниң өг-бүледе кылыр хүлээлгелери хөй, ол чемгерикчи, хандырыкчы. А кыс кижи база-ла оон чыда кагбас дээрзин билип алыры чугула. «Эр кижиниң нииті- лелде эрге-байдалын кыс кижи тодарадыр» деп мерген угаанныг Чиңгис-Хаанның чугаалап кааны анаа эвес. Бир эвес бажың-балгат ишти кезээде арыг, эңме-сескелиг, ажы-төлүнүң ишти-хырны тодуг- догаа, эр кижиниң кеткен хеви арыг-силиг, ишти-хөңнү чазык чоруур болза, ол эр кижиниң алдар-ады, хей-аъды, тура-соруу каш катап бедээш, бүдүн делегей- ни-даа чагырыптып болур күштер аңаа тыптып болур. Ынчангаш өг- бүлениң чедимчелиг, аас-кежиктиг чоруу чүгле эр кижиден эвес, а кыс кижиден база дорт хамаарҗыр.

«Эр кижи – чурт баштыңы. Ол чөөн чүктен үнүп келген хүн эвес- тир. Ону бурганчыдып, аңаа тей- лээн ажыы чок. Ол тараадан тарып, ажы-төлүн кызыл күжү- биле азырап, кыс эжин хүндүлеп чорзун» – деп, Хонук-оол Доржу- евич чугаалаан.

Бо келир үениң адаларынга, ылаңгыя социал байдалы берге өг- бүлелерниң ажы-төлүнге, хүрешти организастап эрттирип турары – оолдарга болгаш оларның ада- иелеринге улуг деткимче. 7-8 чыл болгаш адалар, езулуг мөгелер болур оолдарга ада кижи кандыг болурул, ооң хүлээлгелериниң, ажы-төлүнге үлегер-чижек болу- рунуң дугайында ол билдингири- биле тайылбырлаан.

Чидиг демиселдиң түңнелинде үшкү черни «Деткимче» төвүнүң өөреникчизи Кадыг-Кара Кудажы ап үнгеш, чурагайлыг фотоап- паратты алган. Ол-ла төптүң өөре- никчизи Мөңгүн-Херел Монгуш үжүүрлешкеш, чадаг-тергени бе- лекке алган. «Деткимче» төвүнүң өөреникчизи Сайын-Белек Монгуш шүглүп үнгеш, ноутбук-биле шаң- наткан. Эр хейлер оолдар! Эки хүрешкен оолдарга тускай шаңнал- дарны берип, соталыг теле- фоннарны тывыскан. Чер албаан оолдарны хомудатпазы-биле чи- гирзиг белектерни үлээн. Шаңнал- мактал алган оолдарның ада- иелери өөрээнинден карааның чажын чажырбайн турдулар.

«Деткимче» хоргаадал төвүнүң директору Буян Ооржак бодунуң мөгелеринге чоргаарланып, оларга моон-даа соңгаар эки хүрежирин күзээн. Маргылдааның судьязы, ат-сураглыг Арзылаң мөге Маа- дыр-оол Монгуштуң чугаалап турары-биле алырга, оолдарның деңнели бедик, белеткели аажок шыырак. Кажан олар хүрежип турда көөрге, карактары чырып, сагыш-сеткили көдүрлүп, улуг күзел, сонуургал-биле демисежип турары илдең. Тыва хүреш дээрге, эр кижиниң чоргааралы, сүлде- сүзүү болгай.

Бо «эзирлер» өзүп келгеш, хүреш маргылдаазының «амда- нын» ап, хандыр хүрежип, деле- гейни эргиир дээрзи моон-на көскү. Олар келир үениң төлептиг адалары болур дээрзинге бүзүрел улуг. Адалар – чер-чурт салгакчы- ларының арттырыкчылары-дыр. Ынчангаш оларның шын, чөптүг болгаш бүзүрелдиг базымнарын- дан ниитилелдиң чаагай чоруу хамаарҗыр дээрзин билип алза чогуур.

Алдынай БАДЫ-ХОО.

Чингис Саяның тырттырган чуруктары.

Арзылаң мөге Маадыр-оол Монгуш болгаш «Деткимче» хоргаадал төвүнүң директору Буян Ооржак бичии мөгелер-биле.

— Иштики херектер албаны

ГЕНЕРАЛ-МАЙОР ЭРГЕНИ АЛГАН

Тыва Республиканың Чазаа эрге-хоойлу камга- лалының органнарынга деткимчени доктаамал көргүзүп турар.

Ноябрь 14-те, яамылар болгаш ведомстволар удуртукчулары- биле ээлчеглиг Аппарат хуралын эрттирип тура, ТР-ниң Чазааның Даргазының бирги оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар В.М. Бартына-Сады ТР-ниң иштики хе- ректер сайыды Александр Фе- дорович Лобановка РФ-тиң Пре- зидентизиниң 2011 чылдың ноябрь 9-та Чарлыын езугаар полицияның ээлчеглиг генерал-майор эргезин тывысканы-биле байыр чедирген. Байыр чедириишкининге харыы сөзүнге сайыт Тыва Республиканың Чазаанга доктаамал сагыш са- лыышкыны болгаш деткимчези дээш өөрүп четтиргенин илеретпи- шаан, ээлчеглиг эргени тыпсып турары дээрге, аңаа оон-даа улуг харыысалганы онаап турары деп билип, чурттуң Президентизиниң бүзүрелин бадыткавышаан, аңаа идегээн девискээрниң амыр- тайбыңы дээш бүгү күжүн, арга- дурҗулгазын берип ажылдаарын аазаан.

А.Ф.Лобанов ТР-ниң Иштики херектер яамызын 2010 чылдың июнь 14-тен эгелеп удуртуп эге- лээн, ынчан ол полковник эргелиг сайыттап эгелээн. Иштики херектер органнарынга ол үеде 20 чыл ажылдап каапкан турган. 1986 чыл- да Милицияның дээди школазын дооскан соонда, Александр Лоба- нов иштики херектерниң ортумак болгаш улуг эргелиг составта- рынга начальниктеп ажылдаан. 1996 чылда Томскиниң ИХЭ-ниң эконо- миктиг кем-херек үүлгедиглери- биле демисел килдизиниң началь- нигинге томуйлаткан. 2000 чылда ИХЯ-ның Эргелел академиязын дооскан соонда, РФ-тиң үндүрүг полициязының федералдыг албан эргелелиниң Томск облазының талазы-биле начальнигиниң бирги оралакчызынга томуйлаткан.2003 чылдан бээр экономиктиг болгаш үндүрүг кем-херек үүлгедиглери- ниң талазы-биле Томск областың иштики херектер эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы болуп ажылдаан. 2008 чылдың январьдан эгелеп А.Ф.Лобанов Россияның ИХЯ-зының Сибирь федералдыг округунуң начальнигиниң оралак- чызы апарган. 2009 чылда Томск хоорайның Иштики херектер эрге- лелин удуртуп эгелээн. Албан-хаап турар үелериниң дургузунда Рос- сияның ИХЯ-зының «Төлептиг албан-хүлээлгези дээш» медаль- дың 1, 2, 3-кү чергелери-биле, «Хөй-нииттиниң корум-чурумунуң камгалалынга шылгарал дээш» медаль-биле база «Үндүрүг поли- циязының хүндүлүг ажылдакчызы» хөрек демдээ-биле шаңнаткан.

Тываның милициязының удур- тукчузунга ол ажылдап эгелээнден бээр ук адырның материал-тех- никтиг баазазы быжыгып,амгы шагның техниказы-биле чепсег- ленип, шагдаа ажылдакчыларының сагылга-чуруму быжыгып, кем- херек үүлгедиглериниң саны элээн кызырылган.

ТР-ниң Чазааның парлалга албаны.

Төруттүнген хүнүңер-биле!

Таан-оол Попанашович Хертектиң 80 харлаанынга

ЧОРГААР КИИСКЭЭН ТУГУВУС ДЕГ...

«Шын» солуннуң ниитилел-политиктиг килдизинге хөй чылдарда килдис редактору болуп ажылдаан, хоочун солунчу, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, Республика Ордениниң эдилекчизи **Таан-оол Попанашович ХЕРТЕК** бо хүннерде 80 харлаан юбилейин демдеглеп турар.

«Шынның» коллективи кайгамчык юбилейиңер-биле изиг байыр чедирип тур, Таан-оол Попанашович!

Тыва журналистиканың төөгүзүнге силерниң адыңар алдын үжүктер-биле киир бижиттинер. Чоннуң солунунга хөй чылдарда ажылдап, ооң номчукчуларынга бараан болуп келген болгай силер. Силерниң амыдыралчы, бедик утка-шынарлыг, өөредиглиг, уран-чечен дыл-биле бижиттинген материалдарыңар республиканың чурттакчы чонун хей-аът киирип, «Шынның» арыннарын төлептии-биле каастажып келген. Тываның баштайгы Президентизиниң ажыл-амыдыралының дугайында, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Вера Чүлдүмовна Байлак дугайында, Бай-Тайганың ус-шеверлериниң болгаш алдарлыг кижилериниң дугайында номнарыңар ховар эртиневис болуп төөгүвүске артар. Силерниң бижээн очерктериңерни, чурумалдарыңарны, сайгарылгалыг чүүлдериңерни аныяк журналистерниң столдан дүшпес методиктиг дептерлери болуп чоруур дээрзинге чоргаарланып чоруур бис.

Бистиң солуннуң чоргаар тугу болуп келдиңер. Аныяк «шынчыларга» силер езулуг үлегер болуп артар силер: эртем-билииңер-биле, мергежилиңерге бердингениңер-биле, кижизиг мөзү-бүдүжүңер-биле.

Таан-оол Попанашович, шынчы өңнүүңер «Шын» солун силерниң чогаалдарыңарны кезээде манап чоруур болгаш оларны өөрүп парлаар. Номчукчуларыңар солун арнындан силерниң адыңарны ам-даа дилевишаан. Демир-үжүүңер черле салбаңар! Сезен харлыг дээр-даа хире эвес, ам-даа сүрлүг чараш силер! Кадыкшылыңар быжыг болзун, орууңар ак болзун, өг-бүлеңерге амыр-тайбың, аас-кежик доктаап турзун, курай-курай!

«Шын» солуннуң коллективинден.

* * *

Мөңгүн-Тайга кожууннуң Мөген-Бүрен ортумак школазында хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап чоруур, ноябрь айда төрүттүнген коллегаларывыс —**Мерген Шой-оолович Иргитке, Артыш Владимирович Сааяга, Мара Алдын-ооловна Уулага, Шолбанмаа Кунгаевна Хертекке, Чаян-Маадыр Михайлович Куударга, Байлаңмаа Бүдүгүровна Кара-Салга** бедик тура-сорукту, эп-найыралды, өг-бүлелеринге аас-кежикти күзедим.

Екатерина Маскаваевна Хертек.

* * *

Минчинмаа Семис-ооловна САРЫГЛАР—культура шугумунга 36 чыл дургузунда ажылдап, Чыраа-Бажы суурнуң кино-тургузуунуң ажылын бедик деңнелге тудуп келген. Ол — чедиишкинниг ажыл-ижи дээш хөй удаа хүндүлел бижиктер-биле, өртектиг белектер-биле шаңнадып келген, «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» болгаш өске-даа хөрек демдектериниң эдилекчизи.

Ол — Чыраа-Бажының «Хорагай» дыштанылга төвүнүң «улусчу театрынга» чурукчулап, директорлап ажылдаан, «Күш-ажылдың хоочуну» деп хүндүлүг аттың эдилекчизи. 60 харлаан юбилейи-биле дараазында одуругларны бараалгаттывыс:

Амыдырал-чуртталгага туруштуг сен.
Ажыл-ишке кызымаккай, соруктуг сен.
Ажы-төлге үлегерлиг,
энерелдиг, эргим, ынак ие-дир сен,
Акы-дуңмаа идегелдиг,
сеткилиң ак чөленгииш сен.
Алдан харлаан юбилейиңде
Аас-кежик, кадыкшылды күзевишаан,
Аравыска ам-даа хөй чыл
«Отчугаш» боол чырыдып чор.
Ажы-төлүң, чоок эжиң, акы-дуңмаң,
угбаларың, төрелдериң күзели бо.

Хүндүткел-биле,

Оглу, керни, хөй санныг ажы-төлү, өөнүң ээзи, дуңмалары, күдээлери.

Чагаалар аразындан

ТӨРЭЭН ДЫЛЫВЫС ҮНЕЛИ

Тываның күрүне университединиң башкызы, фило... эртемнериниң кандидады Клара Доржунуң «Шын» со... чоокта чаа үнген «Дыл чокта чон чиде бээр...» деп чүү... хамаарыштыр бодалдарым илередикседим.

Шынын чугаалаар болза, тыва дыл дугайы — чону, чурту дээш сагыжы аарып чоруур кижиниң ыызы келир айтырыг-ла болгай. Аңаа хамаарыштыр айтырыг хире-хире тургустунуп келзе-даа, ооң ол хевээр харыы чок артып каары чажыт эвес.

Бо удаада аныяк инженер эртемниг Али Күжүгет «Тыва-орус сөстүк» деп словарь тургузуп эгелээнин амырап хүлээп алдым. Ол хире буянныг үүлени деткиир апаар. Ажылым аайы-биле хүн бүрүде очулга ажылы-биле үскүлежип турар болгаш маңаа база чижектерден киирип көрейн. Күрүне албан черлериниң ажылдакчылары терминнер очулгазынга бергедежип, интервью үезинде орус-тыва сөстерни холуп чугаалай бээри чөп. Оларны кочулап, шоотпайн, а дузалажыр ужурлуг бис. Словарь кылыр деп бодал, кандыг-ла-бир бажы каткан журналистерге эвес, а аныяк-өскенниң бажынга кирип келгени өөрүнчүг-дүр. Бо чорук тыва журналистерниң ажылынга дыка улуг чиигелде болур дээрзин массалыг информация чепсектеринде ажылдап чоруур кижилер билир. Тыва дылда ажылдап чоруур журналист бир-ле дугаарында орус дылдан тыва дылче очулга ажылын хандыр шиңгээдип алыр болза эки. Бир эвес очул... билбес болза, тыва дылга чү... бижиир мен деп семээн-даа... чок. Очулга дээш биске, тыв... да чонунга бараан болуп ч... журналистерге, немелде те... көрдүнген бе? Бо айтырыгн... даа көдүрбээн боор, үези ... эвес бе, азы...

Клара Бүрбүлдеевна баш... тыва дыл дугайында айты... солун арнынга көдүрүп т... дээш аңаа чонум мурнундан... четтирбишаан, мээң журна... ажылымда интервью үезинд... туң хүн бүрүде бергедежи... сөстерин киирип көрейн: ...ниальная юстиция, ювени... суд, интеграция, индекс... лоббирование, дотация, суб... потенциал, уже, привлекат... инвалидность, курганнар, п... штраф, интернат, останов... движимость, агентство, кале... гороскоп, детсад, угол... кодекс, уголовно-процессуа... кодекс, КЗОТ, оперуполно... ный, уголовный розыск, П... пропаганда, ДТП, юрист дээ... даа өске. Бо сөстерни че... тыва сөстер-биле массалыг и... мация чепсектеринге таар... очулдурарын Алиге күзеди...

Владимир ООРЖ...

Кызыл хоорай.

Эмнелгениң байырлалы-биле

Чаа-Хөл кожууннуң эмнелгезиниң 70 чыл юбилейи-биле б... чедирип олур мен. **Эмнелгениң улуг эмчизи Альфия Каа... ооловна ЧАДАМБАГА** база коллективинге юбилейи-биле ... байыр чедирбишаан, ажыл-ижинге ак орукту күзеп, чону дээш ажылдап чоруурунга четтиргенимни илереттим.

Салчак Эренчинниң аваз...

Чаа-Хөл суур.

Күш чок деп санаар

Кызылдың уран чүүл училищезин 1992 чылда доосканы... дугайында **Алексей Байыртыевич ОНДАРНЫҢ** адынга тывы... СТ №345084 дипломнуң читкенин барымдаалааш, ону **күш чок** санаар.

Объектиниң ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каъттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каът тууйбу бажың	1	43,26	9,96	1,2,3,4
	2 тип 1	84,63	11,50	1
	2 тип 2	74,78	12,27	1,2,3,4
Дужаар хуусаазы 2011 ч, 4 квартал.	3	97,80	11,50	2,3,4

1 дөрбелчин метрде өртэз 34 500 рубльден өрү
Каш базым черде быжыг гаражтар бар.

Амгы үеде квартира садып алыры — амгы үениң экономиказының турум эвес байдалдарында силерниң акшаңарны камгалап алырының эң эки аргазы-дыр.

ОЛ БАЖЫҢДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР:

тел/факс: (39422) 4-85-29,

8-923-268-90-73, 8-923-386-80-48, 8-905-920-41-01.

Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

Юбилейиң-биле, эргим садигим Хүнчүгеш»!

Бо чылдың ноябрь 18-те Чаа-Хөл кожууннуң Чаа-Хөл суурунуң «Хүнчүгеш» садиги 60 чыл юбилейин демдеглеп эрттирер. Ынчангаш мен садигимге изиг байырны чедирбишаан, амгы үеде ында ажылдап турар эргелекчизи **Маргарита Кыргысовна АЛДАЙГА** база коллективиниң ажыл-ижинге чедиишкиннерни, ак орукту күзедим.

Хүндүткел-биле,

Саяна Салчак.

ДЫҢНАДЫГ

Кызыл хоорайның мэриязының чер болгаш өнчү-хөреңги харылзааларының департаментизинче Россия Федерациязының хамаатызы **Радислав Бураевич Кара-Монгуштан** 2001 чылда Кызыл хоорай, Паромная кудумчузу, 20 деп адресте ниити шөлү 515,5 дөрбелчин метр чер участогун чуртталга бажыңын тудуп алыры-биле арендага бээрин дилээн билдириишкин кирген.

Күштүг болуп турар хоойлу-жудулга езугаар бо дыңнадыгны парлаан хүнден 30 хонук дургузунда бо билдириишкинге хамаарыштыр бижимел билдириишкиннерни Кызыл хоорайның мэриязының чер болгаш өнчү-хөреңги харылзааларының департаментизи хүлээп алыр.

Оглумнуң чырык адын...

ЧИДЕ БЕРДИ, ТЫШПАЙН БАРДЫМ

Дүне боорга улай дүжеп,
Хүндүс боорга, улай сактып,
Уран-шевер, ажыл-ишчи
Улуг оглум ис чок читти.
Угаанымдан үнмейн чору.

«Телевизор, компьютерниң
Тергиин дирткен мастери» деп,
Эртен үнгеш, орай келир
Эргим оглум—өөрүшкүмнү
Эжи-өөрү мактаар чораан.

Ажы-төлдүг, алган эштиг,
Амыдырал каастакчызы
Амыр-дыш чок чораан оглум
Амызынга чүү четкен,
Арыг сөөгүн кайда шыгжаан?

Качыгдалым, муңгаралым
Кара баарым сөгүүшкүнүн,
Аарышкызын кымга сөглээйн,
Аваның мээң балыг чүрээм
Аргалаптар кижи бар бе?

Мээң кеним Оксана-даа
Менден артык түрезе-даа,
Адазының соон салгаан
Ажы-төлүн чедип алган
Алаактырып, аагайлап чор.

«Ачавыс ам кажан кээрил,
Аштап-суксап чоруур магат,
Аалын сактып турбаан бе?» ...
Ынак оглу айтыргаштың,
Ыглай кааптар, бергезин аар...

Айлар, чылдар шуушса-даа,
Ава төлүн черле утпас
Хилинчек чок оглум «алган»
Кижилерниң өөдежогун,
Кижи дээри берге-ле-дир!

Өлүрүкчү өөрлүг-ле боор,
Өөрүшкүнү олар көрбес.
Үүлгеткен кара херээ
Үргүлчү-ле базып келир,
Үстүү оран шииткел онаар.

Анна ХОРЛУ...

Кызыл хоорай.

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 7500. Чагыг 132. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО НК... "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр с... 30101810700000000740 БИК 049304740.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болга... массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Орта... Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 200... чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдар... редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган санна... болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторларботта... харыылаар.